

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

کارگاه

آشنایی با فرایندهای سه گانه تحلیل نصوص دینی

دکتر محمد عترت دوست

استادیار گروه الهیات دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی

۱۷ آذر ۱۳۹۹

مقدمه

۱. توجه به اقتضائات عصر جدید در فرایند تحقیق و پژوهش

۲. ضرورت بازبینی نتایج تحقیقات پیشین

۳. ضرورت اعتبارسنجی علمی مجدد پیشفرض‌ها و مسلمات

توجه به گونه های مختلف فرایند بسط دانش

- بسط تفصیلی (Description Expansion)
کشف و شرح لایه های متن

- بسط ساختاری (Structural Expansion)
شناسایی موضوع در جغرافیایی بزرگتر

مثال:

چه رابطه ای میان روحیه سخاوت و بخشندگی اعراب صدر اسلام با روحیه تجاوزگری، غارتگری و فرزندکشی آنان وجود دارد؟

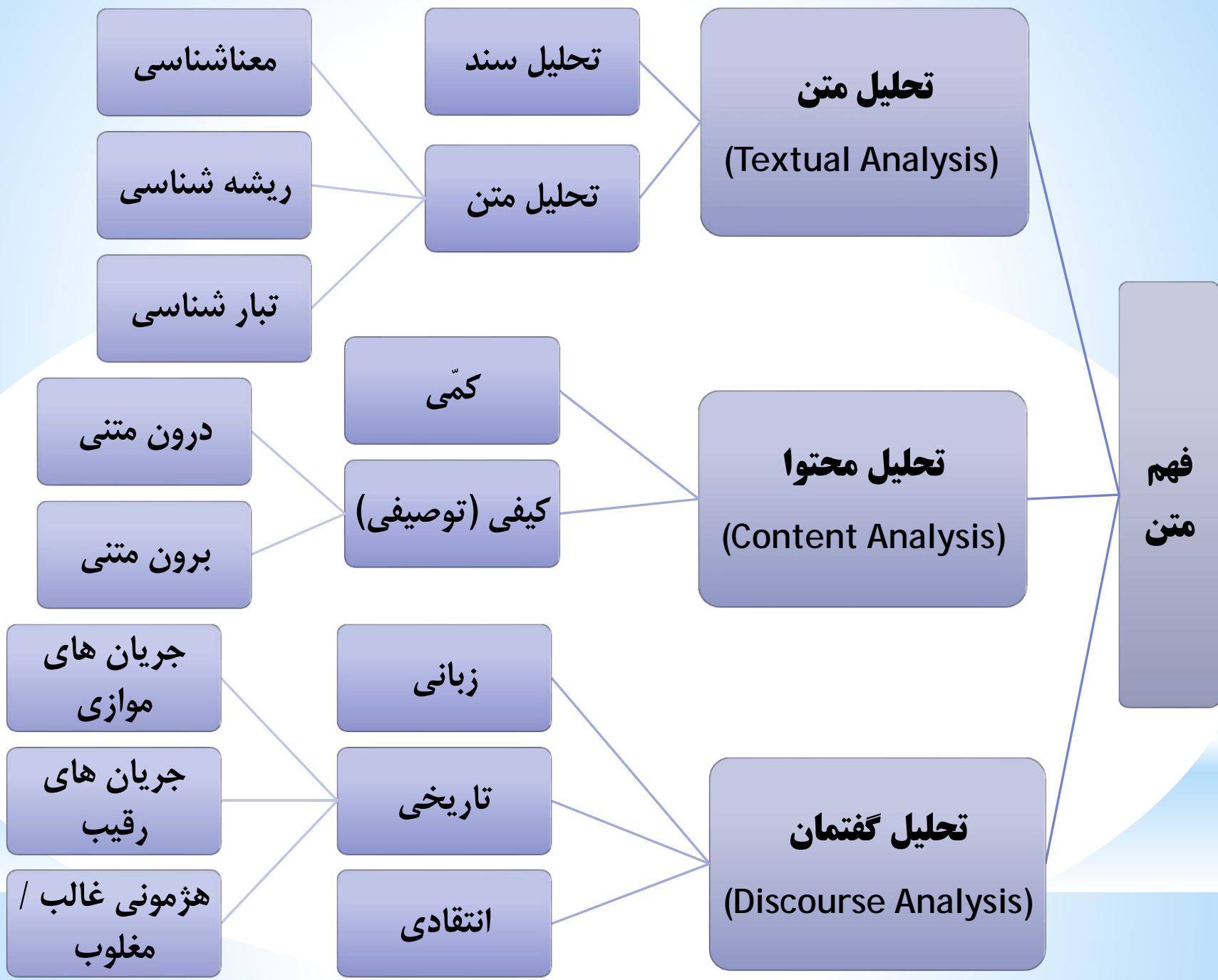
پاسخ: بسط ساختاری مفهوم «سخاوت» در جوامع مختلف

سخاوت در جوامع سرمایه محور = «قرض و به اشتراک گذاری منابع برای روز مبادا (تضاد با اخلاق)

سخاوت در جوامع عدالت محور = «گردش مالی و انتقال ثروت برای رشد جامعه (پیوند با اخلاق)

توجه به گونه های مختلف تحلیل نصوص دینی

- تحلیل های متنی
- تحلیل فرامتنی
- تحلیل های سبک شناختی
- تحلیل های منبع شناسی

مدنى
غالى / ثقه
رجال كشى

تحليل سندي

كوفى
مجهول
٧ حديث

فضل القرآن، باب النوادر: «محمد بن يحيى عن أحمد بن محمد عن علي بن الحكم عن عبد الله بن فرقد و المعلى بن خنيس قالاً: كنا عند أبي عبد الله (ع) و معنا ربيعة الرأي. فذكرنا فضل القرآن. فقال أبو عبد الله (ع): إن كان ابن مسعود لا يقرأ على قراءتنا فهو ضال. فقال ربيعة ضال؟ فقال: نعم ضال. ثم قال أبو عبد الله (ع): أما نحن فنقرأ على قراءة أبي»

معناشناسی (Semantics)

بررسی هم‌نشین‌ها

بررسی هم‌نشین هم‌نشین‌ها «=» جانشین

معناشناسی هم‌زمانی / درزمانی

کاربرد شناسی

کارگفت‌شناسی

شاخه های معناشناسی

۱ - معناشناسی تفصیلی (روابط درون متنی)

واژگانی: در متن خاص
قومی: در بوم خاص
فرهنگی: در فرهنگ خاص
شناختی: در ادبیات خاص

زکات
رحمن
مولی
ابولهب

۲ - معناشناسی ساختاری (روابط بینامتنی)

غضب/ضال/ذلت

۳ - معناشناسی تاریخی (روابط در زمانی)

صلی/اسلم/دین

ریشه شناسی

ترکیب حرف (ث + ر)

با پسوند: الثَّرْوَةُ: كَثْرَةُ الْعَدَدِ / ثَرَاهُمُ اللَّهُ: كَثْرَهُمْ

با میان وند: الثَّورُ: گاو بزرگ / صورت فلکی کهکشانی

با پیشوند: «وَثِيرٌ»: بستری پهن و گسترده

«امْرَأَةٌ وَثِيرَةٌ، أَي: سَمِينَةٌ

«نَثْرٌ» و «كَثْرٌ»: «و امْرَأَةٌ نَثُورٌ: كَثِيرَةٌ الْوَلَدِ»

جامع معنایی «كثرت»، «وسعت» و «گسترش»

ترکیب حرف (ر + ث)

با پسوند: «رثی»، «مرثیه»: اعمال برجای مانده
«رثیئه» غذایی که مدت زمانی برجای مانده

با میان وند: «الرَّوْثُ: رَوْثُ ذَاتِ الْحَافِرِ»: مدفوع برجای مانده از
حیوان

با پیشوند: «يُورِثُ، أَيْ: يَبْقَى مِيرَاثًا»

جامع معنایی «شیء استفاده شده و باقی
مانده از گذشته»

منابع ریشه شناسی

۱- کتب لغت عربی کهن

العين / تهذيب اللغة

۲- کتب لغت عربی کلاسیک

ترسیم اشتقاق:

تجميع معانى:

الجمهره / المقاييس اللغة

المعجم الوسيط / التحقيق

۳- کتب لغت عربی قرآنی

مفردات الفاظ القرآن / غريب القرآن / معانى القرآن

تبارشناسی

«قرأ» = (Kǎr)

در خانواده زبان‌های آفروآسیایی: «صدا زدن»، «فراخواندن»
(Orel & Stolbova, 1995, p.338)

در خانواده زبان‌های: عبری، آرامی، سریانی و مندایی:

«خواندن / مطالعه کردن (نوشته)»

(Gesenius, 1939, p. 895)

تحلیل محتوا (Content Analysis)

۱- تحلیل محتوای کمی

کدگذاری بسته: تعیین مقوله ها قبل از تحلیل متن
کدگذاری باز: استخراج مقوله ها در فرایند تحلیل متن

۲- تحلیل محتوای کیفی

رویکرد تفصیلی: **تحلیل مضمونی** (thematic analysis)
رویکرد نظریه پردازی: **تحلیل داده‌ای** (Granted Theory)

تحلیل گفتمان

فضای فراگفتمانی	فضای گفتمانی	فضای ارتباطی	فضای معنایی	فضای ساختاری	متن
--------------------	-----------------	-----------------	----------------	-----------------	-----

الف) بومی سازی روش تحلیل گفتمان برای متون دینی = « روش پدام

ب) اجرای گام به گام روش:

- شناسایی واژگان دال مرکزی و هسته‌ای
- مفصل بندی مجموع روایات
- بافت موقعیتی و دیرینه شناسی روایات
- شناسایی جریان‌های موازی و رقیب
- شناسایی گفتمان زمینه ساز روایات
- شناسایی هژمونی غالب و مغلوب جامعه